

Jegyzetek a párisi magyarság nyelvállapotáról

Az utóbbi években többen foglalkoztak a magyar és francia nyelv kölcsönös hatásával. Egyrészt összeállították — egyelőre ugyan nagyon hiányosan és megbízhatatlan módon — azokat a francia eredetű szavakat, melyek Magyarországon használatosak,¹ másrészt azt vizsgálták, milyen magyar szavak kerültek át a francia nyelvbe.² Mindkét munka közös hibája, hogy nem számol eléggé az átvételek társadalmi és műveltségtörténeti feltételeivel s így kellő előmunkálatok hiányában Balassa kis összefoglaló cikke is mindössze a kölcsönszavak számarányára nézve nyújt felvilágosítást. Kétségtelenül igaza van, mikor megállapítja, hogy „a francia nyelv főleg irodalmi s egyes korokban társadalmi úton is elég erős hatással volt a magyar nyelvre, ellenben a magyar nyelvnek csak egy-két szava tudott meghonosodni a francia nyelvben“.³

Az idevágó kutatásoknak új területét jelenti a Franciaországban élő magyarság magyar nyelvállapotának vizsgálata. Konkrét nyelvi tények kapcsán ke-

¹ Magyar Zoltán, A magyarországi franciaság, Debrecen, 1933.

² Borbála Lovas, Mots d'origine hongroise dans la langue et la littérature française, Szeged, 1932, v. ö. Revue des Etudes Hongroises, 1933.

³ L. Magyar Nyelvőr, LXIII. 35. 1.

reshetünk itt választ egy oly kérdésre, melyre a nyelvészek „communis opinio“-ja eddig körülbelül így felelt meg: az idegen nyelvi környezetbe került kisebb nyelvközösség sokat vesz át a többség nyelvkészletéből, viszont az utóbbinak nyelvét aránylag tisztán beszéli. A tétel második fele (mellyel ezúttal részletesebben nem foglalkozunk) erősen vitatható, hiszen ismeretes, hogy a franciául beszélő magyarok bizony nehezen szabadulnak meg anyanyelvük strukturális törvényeitől s hogy például azért nehéz számukra a francia időszemlélet elsajátítása, mert a magyar nyelv igerendszere ettől merőben különbözik. Ebből a szempontból osztozunk bizonyos mértékben más nemzetbeli idegenek nyelvhibáival. Az anyanyelv mindig ott lebeg az idegen nyelven beszélő egyén nyelvtudatában és olyan sajátos, rejtett módon érezteti hatását, hogy az akaratlan képzettársítások és a belőlük eredő „calque“-ok, vagyis bizonyos szavaknak szószerint átvett fordításai¹ sokszor nehezen elemezhetők. A magyar is visszahat tehát a franciára, csakúgy, mint ahogy egyes hibás fordulatok (pl. *avant cinq ans-t* mondani *cinq ans auparavant* helyett) jellemzőek a balkáni népek franciaságára.² Mi természetesen nem magyar kölcsönszavakat viszünk át francia beszédünkbe (az írott nyelvbe még kevésbé), hanem szó- és mondatfűzési formákat, általános kifejezési elveket, nyelvünk „idée directrice“-eit. Nem régiben hallottam egy franciául folyékonyan beszélő magyar hölgytől (Sz.) ezt a mondatot: „C'est un bon sentiment d'obtenir un diplôme en France“ T. francia tanár, ki először teljesen érthetetlennek találta ezt a kifejezést, csak hosszas magyarázat után jött rá, hogy erről a magyarul elgondolt mondatról van szó: „Mégis csak jó érzés valamilyen diplomát szerezni

¹ Német műszóval „Lehnübersetzung“.

² A franciául beszélő bulgárok pl. a „s'intéresser“ ige határozóját sokszor „de“ prepozícióval szerkesztik, mivel anyanyelvükben *-tól*, *-fől* jelentésű viszonyzóval használatos. (L. Beaulieux professzor úr szíves közlése.)

Franciaországban.“ Az efféle lefordíthatatlan szerkezetektől való félelem okozza már most azt, hogy az alaposabb francia tudással és gyakorlottabb nyelvérzéssel rendelkezők is kerülnek az olyan francia kifejezéseket, melyek egy-egy magyar szólásmód szó szerinti átvételének, megfelelőjének látszanak.¹ Igazi „pesti“ nyelven (melyet pl. egyetemi hallgatók köréből, épp affektív hangulata miatt, semmiféle nyelvtisztítás nem irthat egészen ki) igen közönséges ez a mondás: *van benne anyag* (kb. annyi mint ügyes, jóvágású fiú). Van ennek franciában is pontos megfelelője: „il y a de l'étoffe en moi“. Még stílusárnyalatban is körülbelül fedi egymást a két kifejezés. Mégis párisi magyartól sohasem hallottam még ezt a francia szólásmódot, egyszerűen azért, mert túl közel áll egy lefordíthatatlannak vélt magyar kifejezéshez. Az efféle esetekben érdekes megfigyelni, a nyelvérzék ösztönös reakcióját. R. magyar tanárnővel, ki négy hónapja tartózkodik Franciaországban, hallottuk, amint egy futózápor alkalmával a St. Etienne du Mont templom előtt álló koldus azt mondta egy kisfiúnak: „*Vois, u tombe de Veau.*“ „Látja“ — jegyzi meg azonnal R. — „én sohase merném így mondani, mert azt hinném, hogy ez a magyar *esik* fordítása“. Világosan látjuk, hogy a két nyelv kölcsönhatása elsősorban az egyéni nyelvtudat problémája s hogy csak azután jönnek számításba az átvétel szociális feltételei. Franciába tehát nyelvi kereteket viszünk át, valamit magyar szemléletünk-ből s ezt francia nyelvi anyaggal töltjük ki.

Vizsgáljuk most azt a kérdést, mely e kis dolgozat tulajdonképpeni tárgyát képezi, mit vesz át a franciaországi magyarság a francia nyelvközösségből? Úgy találjuk, nem annyira *kereteket*, nem annyira

¹ Ugyanezt állapítja meg E. Richter: „Ganz eigentümlich berühren manche Übereinstimmungen mit dem Deutschen. Der schulmässig gebildete Ausländer hat die Empfindung drollig fehlerhafter Übersetzungen aus mundartlicher Alltagsrede, wie sie oft zum Scherz gemacht werden“, Die Entwicklung des neuesten Franz. Leipzig. 1933, 93 1.

kifejezés-témákat, mint inkább kölcsönszavakat.¹ E ponton tehát éles határt kell vonni egyrészt kifejezések átvétele, másrészt egyes szavak vagy szólás-módok francia alakban való használata között.

Az előbbiekre aránylag kevés biztos példát találunk. Főleg az olyan esetek igen ritkák, mikor a kérdéses „Lehnübersetzung“ széles körökben el van terjedve. Talán legáltalánosabb a „venni“ ige használatának és mondattani kapcsolatának bizonyoskiterjedése. A francia „prendre le métro, V autobus” és a „prendre rendez-vous“-féle kifejezések mintájára sokszor lehet hallani a „veszem a metró-t, veszem az autóbust“-féle szólásmódot és a pl. a Magyar Ház fogorvosi rendelőjében egészen közkeletű „randevút venni“ kifejezés. Érdekes ezúttal megjegyezni, hogy elég pontos értelmi megoszlás állott be a „randevút venni“ és a „randevúja van“, „randevút ad“ kifejezések között. Az előbbi inkább a foglalkozással, hivatalos ügyekkel összefüggő találkozásokra vonatkozik, míg a „randevúja van“ elsősorban azt jelenti, amit Pesten az egyetemi diáknyelv pár év óta „randizni“ néven ismer. Mindig van valami tréfás színezete, ha felcseréljük egyik kifejezésmódot a másikkal s ha például a szerelmesek „randevút vesznek“ a helyett, hogy „randevút adnának“ egymásnak. Mondanom se kell, hogy a Magyarországon aránylag elég elterjedt „találka“ alig használatos. Hivatalos értelemben a „randevú“ helyett „előzetes megbeszélést“ olvasunk.²

A legtöbb franciás mondatszerkesztés azonban inkább egyéni sajátosság és aránylag igen kis körben van elterjedve. Volt például egy barátom, K. E., aki két évvel ezelőtt gyakran használta ezt a két szólás-

¹ Igaz, hogy egy-egy esetben még a francia időhasználat is visszahat a magyarra: „mindjárt megittuk a teát“ közel áll az efféle szerkezethez: „nous aurons bientôt bu le thé“. Udvarhelyi származású édesanyám szerint ez a mondat, ilyen jelentésben, Erdélyben is lehetséges, alighanem a román „végzett jövő“ hatása alatt.

² Idevehető még: *nem mond nekem semmit* — „cela ne me dit rien“, *kémiát csinál* = „faire la chimie“ (R. G.)

módot: „nem vagyok a tényéromon“ és „elvesztetem a tényéromat“⁴ (v. ö. perdre l'assiette, manquer d'assiette), efféle értelemben: „nem vagyok egészen rendben, nem találok a helyemet.“ Ez a neologizmus persze igen kevésbé terjedt el. Egy másik ismerősöm, aki pedig aránylag igen távol áll a francia szellemtől és akiről franciás gondolkodás aligha tételezhető fel, határozottan állítja, hogy egyszer véletlen elszólásból szószerint lefordította a francia „se rendre“ ígét így: *adtam magamat*, vagyis *mentem*. Nyelvlélektani szempontból azért figyelemreméltó ez a tény, mert épp e szó esetében a francia „se rendre“ és a német „sich begeben“ között határozott rokonság áll fenn s a magyar csángó nyelvjárásokban nem ritka az oláh „a se duce“ (szószerint: *vinni magát*) átkölesönzése sem.

Az utóbbi esettel kapcsolatban érdemes megjegyeznünk, hogy a franciás kifejezések használata nem tételez fel minden esetben alapos francia tudást. Hallottam például ezt a mondatot: *pohárban iszod a tejet vagy csészében* (v. ö. böire *dans un verre*) olyan magyar lánytól (H. I.), akinek francia nyelvi ismeretei, bár egyideig Párizsban volt, inkább a hazai iskolásokönyvekből származtak, mintsem az élő beszédből. Mégis olyan sajátos szerkezetet használt, mely ellenében áll a magyar nyelvre jellemző térbeli megkülönböztetéssel s e helyett inkább a franciában s más román nyelvekben tapasztalható jelentésvegyülést tükrözi. Magyarban ugyanis az eredet jelölése mindig élesen elválik a térbeli helyzet, állapot fogalmától. Ezt a Maurois-mondatot: „*Dans un salon, partir est facile*“ (La Conversation, Paris, Hachette, 30 l.) magyarra csak így fordíthatjuk: „SzalonW/könnyű eltávozni.“ H.-nál egy ilyen nyelvi „*idée directrice*“ eltolódása forgott fenn s így kifejezés-módja annál érdekesebb.¹

Azt is egészen alkalminak kell tartanunk, mikor

¹ Franciás kifejezésséma átvétele ez az alkalmi kölcsönzés is: *dról d'alak* (v. ö. drôle d'homme), amit egyszer R. G. barátom használt de nem tréfás célzatai.

B. párisi magyar orvostanhallgató nem egyik vele egyenlő társadalmi rangon álló barátjának, hanem felettesének (szókészletünk s főleg az idegen szavak használatában rendkívül fontosak az ilyen társadalmi különbségek!) ezt a kifejezést mondta: „Egész világosan *kihelyeztem* neki, mégsem értette meg.“ Itt már a *calque* oly sajátságos, hogy ellentétbe kerül a magyar nyelvhasználattal s csak akkor válik érthetővé, ha mellé állítjuk a beszélő egyén tudatában egyidejűleg felmerült francia formát: „Je lui ai *expose clairement*“ stb.

Utóbbi példával rátapintottunk a mondatformák átkölcsönzésének nyelvtudatbeli alapjára. Lényegében véve ez az egész kérdésnek központi problémája. Az az átalakulás, melyet az egy nyelvűség helyett szükségszerűleg fellépő két vagy több nyelvűség eredményez. Az a sajátságos párhuzamoság, mely e nyelvi síkoknak szimultán tudatosításából származik. Kétségtelen, hogy e ponton az anyanyelv ellenállása egyénenként más és más. Vannak, akik még a beszélt nyelvben is igyekeznek gondolataikat tetszetős, tiszta köntösbe öltöztetni, kik törekednek megőrizni magyar szókincsük tisztaságát s vannak mások, akik egészen rábízzák magukat nyelvtudatuk szeszélyeire, mely a nyelvi képzetkészletnek hol egyik, hol másik nyelvközösségbe tartozó elemét ragadja ki s állítja a gondolatközlés menetébe. A túlzottan sok francia szó és kifejezés használata mindig az önkritika bizonyos lanyhulására, a velünk született nyelvérzék lassú tompulására utal. Lélektanilag kevesebb benne az akarat elem, a szabatoságra való szándékos törekvés, mint azoknál, kik az idegen nyelvű miliőben is többé-kevésbbé megőrzik romlatlan magyar beszédüket.

E ponton két nagyfontosságú tény emelendő ki: az egyik franciáskodók és tiszta magyarságukat megőrzők nyelvtudatának ellentéte, a másik pedig a magyar-francia nyelvi kölcsönhatásnak esetleg más nyelvi területekre való kiterjesztése.

Az első tény jelentőségére akkor jöttem reá,

mikor L. I. 15 hónapja Párizsban, francia családban élő budapesti leány, akihez szintén felvilágosításért fordultam a franciaországi magyarság nyelvállapotát illetőleg, határozottan kijelentette, hogy ő nem használ francia szavakat, mikor magyarul beszél. Nem hi ütem kijelentésének. Azóta azonban, hosszas beszélgetések alkalmával tényleg meggyőződtem állításának valóságáról. Azt kell mondanunk, hogy L. I. tudatosan áll ellen nyelvérzéke romlásának, tudatosan vet gátat az idegen szavak beözönlésének. Túlságosan kitérjesztenők a személyes megfigyelések felhasználási lehetőségeit, ha ezt a nyelvi ellenállást a kérdéses beszélő egyén más lelki tulajdonságaival, akaraterejével és intellektualizmusával hoznók kapcsolatba. Az ellenkező esetet R. képviseli, ki sokkal kevesebb ideje tartózkodik ugyan Párizsban, de aki-ben a nyelvérzék tudatos gátlásainál erősebben működik az adaptáció és az idegen környezethez való hasonulás vágya.¹ Ez az adaptáció, mely inkább kívánság, mint konkrét megvalósulás, fejeződik ki nyelvtudatának különös tényeiben; saját bevallása szerint, mikor levelet ír, folyton küzdenie kell (az ő szavával *lüttoľnia* — lutter) a franciás fordulatok betolakodása ellen. Jellemző, hogy például egyszer levélírás közben ezzel fordul hozzám: „Milyen kedvem lett volna leírni ezt a mondatot: *A mondén élet ezt a dokumentumát* (sic!), *ami ez a levél* (qu'est cetté lettre). Tőle hallottam, ugyanez alkalommal: „Mondja, hogy lehet ezt magyarul mondani: *en train* vagyok, hogy dolgozni kezdjek?“ S ne gondolja senki, hogy ez különös keresettséget tételez fel. Egyszerűen két nyelvi jelrendszer szimultán tudatosításával állunk itt szemben.

Természetes, hogy ez a kétnyelvűség alkalomadtán még további hatást is gyakorolhat s ezzel jutunk el a kérdés másik feléhez. Kedvenc szavajárása például ez: *tout ce que uous voulez*, amit németül

¹ Saját szavaival: „Mindenben szeretem a *couleur locale-t*“. Sajátos nyelvi impresszionizmus ez.

beszélvén, így fordított le: *alles was Sie wollen*. Hasonló eset az is, mikor annak ellenére, hogy gyermekkorától kezdve jól tud németül, a *cest ca* szó szerinti visszaadását is megkísérelte az egészen használhatatlan *das ist* das-szal. Ez is bizonyítja, hogy abban a pillanatban, mikor egy kifejezést a legteljesebb pontossággal akarunk más nyelven visszaadni, ez a fordítókészség háttérbe szorítja, sőt reakcióra képtelenné teszi az idegen nyelvhez tartozó nyelvi habitusunkat. Annyira a hű visszaadás vágya uralodik, hogy emellett idegen nyelvi tudásunk rendszerező elvei nem tudnak kellőképpen érvényesülni.

Szükséges volt típusok felállítása már itt, az aránylag nem nagyon elterjedt mondat-calque-ok esetében s ezeket a megkülönböztetéseket kell már most alkalmaznunk a párizsi magyar nyelv francia jövevényszavaira. Mindenek előtt egy negatív megállapítás: az új nyelvi miliő kissé módosítja a magyarországi köznyelvben általánosan elterjedt idegen kifejezések használatát. Nem létezik itt a *zsenál*, *zseniroz*, pedig ez a magyarországi francia hatás egyik legerjedtebb eleme. I. Az is igaz viszont, hogy némely ponton a pesti franciaszakos egyetemi hallgatók vagy Eötvös-kollégisták nyelve hasonló a párizsi magyarságéhoz. Amott inkább a tudományos munkára vonatkozó kifejezések kerülnek át a magyar nyelvhasználatba. R. E. kisasszony⁷ egyszer magának a professzornak mondta: egész csomó adatot „szitáltam“ (citer). „Az nem liszt, ne szitálja“ — volt a felelet. Sok efféle kifejezést a Franciaországban jártak honosítanak meg, persze többé-kevésbé szűk körben.

Nem mondunk itt influenzát sem, mert ennek helyére a *gripp* (grippe) lépett. Ebben az évben valóságos gripp-járvány volt Párizsban, mégis egyetlen egy esetben sem hallottam influenzáról beszélni, helyette mindig *gripp-ről* volt szó. Melléknevet ez az új kölcsönzó még alig termett. Hallható ugyan a *grippes* alak, de rendszerint mégis csak így mondják „*grippje* van“.

A francia kölcsönszavak osztályozásában sajátos párhuzamosságot látunk az egyes csoportok közös jellege és elterjedésük foka, arányai és társadalmi feltételei között.

Legáltalánosabb persze a hivatalos elnevezések, tipikus párisi intézmények nevének használata. Ez alól a nyelvtisztaság megőrzői sem kivételek. (Carte d'identité, Prefecture, de police, Commissariat stb.) Az effélek természetesen nem fordíthatók le, mert a mi hasonló intézményeink nem felelnek meg egészen a franciáknak s így lehetetlen e ponton a nyelvtisztaságra törekednünk. Ide tartozik kávéházak, közlekedési eszközök, koncerttermek stb. elnevezése (pl. *Salle Gaveau*; este lejössz a *Source-be*? Új fel az As-ra, vagyis a H autóbuszra), vagyis mindaz, ami cégtábla, fényreklám révén látási képzetek megrögződéséhez fűződik. Idetartozik a *comptoir* (comptoir) szó is, mely feltétlenül át kellett, hogy kerüljön, mivel nem azonosítható sem a kávéház, sem az amerikai büffé fogalmával.¹

Ehhez a csoporthoz, melynek állandó jellegét lokális körülmények magyarázzák, s mely természetesen azonnal kivész a nyelvből, mihelyt elmaradnak a megfelelő feltételek, legközelebb áll az egyes speciális elfoglaltságok műszókerete.² Egyetemi hallgatók írásbeli dolgozataik révén csak *dóvoárokról*, *disszertázionokról*, „*composition blanche*“-okról beszélnek, csak úgy mint az orvostanhallgatók „*coupe transversale*“-ról. Ha valaki arra kér, hogy neki gyakorlatképpen egy francia szöveget diktáljak, így mondja: „Szeretném, ha csinálnánk egy *dictét*“ (próbáljunk

¹ Egyidőben (1932—33) sokat hallottam párisi magyaroaktól az „álló kávé“ kifejezést, mely olyan kávé jelentett, melyet állva fogyasztanak el.

² Mentalitás mellett itt igen elterjedt a *mantálitás* ejtés, mely a franciából való visszalatinosított alak. Épp olyan, mint amikor valaki itt a gyermeke *gubernánsáról* beszél (*gouvernante*). Sajátságos alak az *asurál* (fr. *assurer*), mely a munkásbiztosítási díj fizetését jelenti. Ez inkább a francia szó magyaros olvasásából származik.

ehelyett tolbamondást használni?).¹ Éppígy beszélnek irodalommal, nyomdatechnikával foglalkozók *misc-au-point-ról*, *mise-en-page-ról* s éppígy kérnek arra, még a nyelvi tisztaság kedvelői is, hogy pl. a kéziratok másolataiból „két *feu*“-t állítsak össze íjeu = készlet, széria, kollekción, vagy egyszerűen példány). Hallottam, amint egyszerűbb emberek így érdeklődtek egymástól: „Mindig ott dolgozik? (Vous travaillez toujours la?) Az egy igen jó *firm*“ (és nem használja a magyarban elég általános firma alakot, talán éppen a „jó firma“ szólásmóddal való egybeesés elkerülése végett.)

Hivatalos szók, műszók és mesterség-szók, ezek a nyelvi környezet eredményei, minden különösebb stílushatás, affektív háttér nélkül. Hozzájuk közel állnak, de már átvezetnek a következő csoport felé azok a szólásmódok és kifejezések, melyek a francia beszéd gyakori fordulatai, sőt állandó „tic“-jei. Aránylag ritka ugyan a *riest-ce pas*, amely helyett csakúgy, mint Magyarországon az *ugye* van szélteben-hosszában elterjedve, de igen használatosak magyar társalgásban: *pas de comparaison*, *c'est ca*, *ca va*, *ca depend*, *parfaitement*, *d'accord*, *eh Men*, *enfin*, *hon!*, *pas tout á fait ca*, stb.² Ezek nem feltétlenül szükséges átvételek, de sok esetben kényelmes, rövid és főleg kijegecesedett kifejezésformák, melyeknek általános érvényű magyar megfelelője nem mindig akad. A *ca depend-t* például lehet ugyan „*attól függ*“-*féle* *calque*-kal legalább némileg megmagyárosítani (ezt a formát néha tényleg hallottam), de mégis legtöbbször a könnyebb megoldást „preferálják“, vagyis részesítik előnyben: úgy, ahogy van, átültetik a francia kifejezést magyar beszédjünkbe.³ Érdekes

¹ A *dikte* (< *dictée*) szót leírva is megtaláltam H. I. Parisban élt magyar leány egyik levelében, nem is franciaországi dolgokra vonatkoztatva.

² „A ce n'est pas le cas“ mellett ennek pontos *calque*ja: *ez nem az eset* is hallható. Példa az efféle mondatokra: „*Pas la peine*, hogy neki küldjek egy meghívót“ (V.).

³ Némely esetben az átvétel alakja is igazolja, hogy

feljegyezni, hogy amint itt egy bizonyos logikai tartalom kifejezéséül a *ca depend* alakhoz folyamodtak, éppúgy létezett Pesten, legalább is néhány éve, az angoltól átvett „depends“ szólásmód *dipenc* ejtése, majdnem felkiáltásszerű használatban. Amint itt elterjedt a „*sans blague*“, úgy mondtuk Aradon diákkorunkban: „*ohne Witz*“, anélkül, hogy e kifejezések megmagyarosítására valaha is gondoltunk volna.

Így jutunk át két további megállapításhoz: az egyik logikai, a másik affektív jellegű. Sok francia szó, mint a föntebb elemzett „*ca depend*“ azért honosodott meg a párizsi magyarságban, mert magyar megfelelője nem volt kellő világossággal jelen a beszélő egyén tudatában. A párhuzamosan, egyidejűleg felmerülő nyelvi képzetekkel dolgozó nyelvtudat nem tudta elvégezni az átértékelés feladatát s inkább, „*laute de mieux*“ a francia szónál maradt. Az idegen szó bizonyos pillanatban világosabban merült föl tudatában, mint annak magyar nyelvi szinonái. Sok esetben azért lehetséges ez, mert a francia szót egy bizonyos pontosan meghatározott értelemben, többé-kevésbé felnőtt korban tanuljuk meg, léhát ennek értelmi köre gyakran tisztább mint a különféle emlékképektől és asszociatív kapcsoktól körülhálózott anyanyelvi szavaké. R. említette egyszer, hogy ő határozott különbséget akar tenni *franc* és *sincere* között. A „*sincérité* szükséges“, mondta, „a franchise ostobaság“. Ehhez hozzáteendő, hogy az ő értelmezésében a *sincérité* abban áll, hogy amit mondunk, az mindig igaz, viszont a *franchise* szerinte feltételezi,

francia beszélnyelvi alakról van szó: sokszor hallható magyarok szájából a beleegyezés kifejezésére ez a szó: *tantandü* (ilyen kiejtéssel), ami persze a *c'est entendu* mondatfonetikai tagolásából származik. A párizsi magyarság kölcsönzéseinek alapja a legtöbb esetben a beszélt nyelv, az „*ear-language*“ (l. Harrison, Anglia, VII. 233 l.) és nem az írott francia szöveg. Kivételt képez pl. a •!(). 1. 2. jegyzetben idézett *asurál*, mely az írott szókép magyaros olvasására megy vissza (v. ö. magyar cselédeknél: *Sevres-Babiloné*, a helyes „szévr-babilon“ helyett).

hogy mindent megmondunk. „Nem tudná ezt magyarul mondani“ — kérdeztem erre — „hisz ott van a „franc“ visszaadására pl. a *nyíltszívű*“. Erre nevetni kezdett, mert a magyar szót bizonytalan értelműnek, ritkának s talán kissé túl irodalminak találta. Eredmény: beszélgetésünk csak megrögzítette, tudatosította R.-ban azt az addig többé-kevésbé homályos meggyőződést, hogy a „franc“ és „sincere“ között a magyarban nem lehet különbséget tenni.

Ez a nyelvi átvételek bizonyos csoportjának a nyelvi háttere. Ehhez hozzájárul az affektív színeződés. Az első két csoport szavai nem keltettek bizonyos érzelmeket. Itt már gyakran a franciás jelleg kidomborítására használják azt az olcsó fogást, hogy magyar beszédjüket franciás szavakkal, francia társalgási formákkal tűzdelik. Egy *toute de mérne* felkiáltással bevezetett magyar mondat, legalább is a beszélő egyén számára, a francia szellemhez való adaptáció illúzióját keltheti. Ugyanez volt megfigyelhető más nyelvterületeken is, például a Parisból Romániába visszatért franciáskodó ifjúságnál, az ú. n. *bonjurist-oknal*,² s hogy a magyarban is régóta ismert tény, arra nézve elég utalnunk a XIX. század elejének külföldieskedő mágnására, erre a sokszor felhasznált vígjátéki alakra.

Ahol megvan ez az affektív (és sokszor affektált) alap, ott aztán a gallicizmusoknak se szeri, se száma. Az ember, ha este elmegy hazulról, *szórtál, szórtól, szortizik* (< *sortir*),³ de persze semmi esetre se „szortíroz“. Ha valaki folyton a nyakamon ül, arra azt mondom, párizsi nyelvszokás szerint, hogy ez az ember állandóan *ambettál* (< *embéter*).⁴ Ha nehéz

¹ V. ö. e francia jogi kifejezésekkel: *rien que le vérité, toute la vérité*.

³ Azért hívták őket így, mert az oláh „bunä ziuă“ köszöntés helyett is *bonjurt* mondtak.

³ Hasonlóképp van a *changer* igéből *sanzsolni, sanzsezni és sanzszálni* (*sanzsol a metrón, de métier-t sanzszál.*)

⁴ R. G. állítása szerint a kettős tt bizonyos fokú nyoma-
iékot fejez ki, tehát affektív eredetű. „Nem is lehetne egy
t-vel mondani“ — jegyezte meg.

helyzetbe kerülünk, iontos, hogy valahogyan *debrujjaljuk* magunkat (< se debrouiller). Ha metrón utazunk, azaz, ha *vesszük* a metrót, megérdeklődjük ismerősünktől, hogy hol „*sanzsolunk*“, Sévres-Babylonnál vagy Montparnassenál. Elhatározásunkban néha szívesen *perszeuerálunk*, sőt nem félünk egy kis *enzisztálástól* sem. Kellemetlen, unalmas ismerőseinkre a legjobb akarattal mondjuk: „egy ilyen *samó* ^{1*} s unjuk a beszélgetést, mert „nem *degazsálódik* (se *dégager*) belőle semmiféle praktikus haszon“ (R.). Néha éppen szellemes franciaságunkkal örvendünk, hogy barátainkat *epatálni* (< épater) sőt *epatírozni* tudjuk s nagyon előkelőnek tartjuk, ha egy váratlan hírre vagy egy tetszetős előadás láttán így kiálthatunk fel: *épatant*. Néha előfordul, hogy *ruszpetálni* kell a /Zi/iMcel, ki megvető mozdulatokkal könyvel el átkozott *météque-Tiek*, mire mi viszont a lovagiasság szabályai szerint gyűlölettel gondolunk a *szürkékre* s csak az a tény vigasztal, hogy közeledik az elseje és bemehetünk a bankba *tusálni* a pénzünket. Fölvettünk már ugyan belőle *á compte-ra*, de talán mégis lehetővé teszi majd, hogy *egalizáljuk* adósságainkat.

Mindezt naponta mondjuk, ha nem is ilyen gyakran és nem is ilyen feltűnően. Ellenkezőleg: a legfontosabbak azok a gallicizmusok, melyek nem szándékosan fitogtatásból merülnek fel. B. E.-től, budapesti tanítónő, hallottam például ezt a mondatot: „Ugye ki tudja olvasni a nevemet, nem kell *eplézni* (épeler)? Nem lehet stílushatásokat és különösebb affektáltságot, keresettséget arról az egyszerű bejárónőről sem feltételezni, aki, mint B. T. barátom állítja, a *lavoár-ba* megy mosni, a *marséra* vásárolni s a *police-ra* megy *papírért* (< fr. papiers). Ilyenkor mindig az átfordítás meg nem oldott nehézségeire bukkanunk, tehát lélektani, nyelvtudatbeli indítékokra.

Külön tanulmányt érdemelne és a párisi magyar-

¹ *Flic* a francia rendőr népszerű elnevezése.

francia kétnyelvűség lélektani hátterére mélyebb világot vetne a kis iskolásgyermek nyelvvállapotának vizsgálata: ez is a nyelvkeveredés sajátos tényeihez szolgáltatna számos új adalékot. Mindazok, akik behatóbban foglalkoznak a magyar nevelés kérdésével Franciaországban, tehát lelkészek, tanítók, sok-sok érdekes részlettel gyarapíthatják a nyelvkeveredésnek eddig amúgysem túlságosan biztos alapokon nyugvó elméletét. Mert mindig vannak nyelvlélektani okai annak, hogy miért mond itt a kisgyerek efféleket: „*a szamaritánus leszállt a műiéről*“ (< fr. mulet) vagy „*a tanító anfutált a levegőbe*“ (R. G. közlései).

Külön megfigyeléseket lehetne szentelni a nyelvi kölcsönzések szociális feltételeinek: milyen magyar társadalmi réteg vagy foglalkozás ág milyen francia kifejezéseket vesz át magyar beszédébe. Csak munkásember mond például efféle mondatot: „Amikor megérkeztem, nem lehetett mozogni, hatalmas *ambutejjás* (< embouteillage) volt. Aki ismerős a helyzettel, azonnal érzi, hogy ezt a mondatot lehetetlen volna pl. diák-ember szájába adni. Rendkívül érdekes feladat lenne meghatározni, milyen viszonyban áll az átvett szókincs a „français populaire“-rel és az „argot“-val. Nem végeztünk e téren elég beható kutatásokat, de eddigi megfigyelésünk alapján úgy látszik, hogy elsősorban a „français populaire“ hat bizonyos magyar társadalmi osztályok nyelvére s nem az igazi argot, mely idegen számára lényegesen kevésbé hozzáférhető. E ponton aztán nem szabad szem elől téveszteni, hogy egyes népies francia szavak a magyar beszélő egyén tudatában sajátosságos viszonyba léphetnek. Csak egy példát idézünk. Az *engueuler* igének H. Bauche szerint számos jelentése van (injurier, accabler d'injures, l. Le français populaire, 1928, 219 l.). A magyarba átkerült *angólézni* igét csak egyetlen egy jelentésben hallottam: „feleselni, szájalni“, sőt „pofázni“ értelemben. Felesleges részletesen bizonyítani, hogy a beszélő tudatában ilyen lelki elgondolás keletkezett:

gueule: engueuler = száj; szájal

s ez a párhuzam, illetve szimmetria-érzés („lelki arány“) okozta a jelentésszűkülést.¹

Talán sikerült néhány sorral rámutatni a kutatás fontosságára: talán sikerült felhívni a figyelmet a párizsi magyarság nyelvi konfliktusaira, erre a leíró szempontból igen jelentős ténykomplexumra. Ezeket a nehézségeket szigorú purizmussal, elvszerű nyelvtisztítással nem lehet megoldani; de nem is szabad. Kár volna eltörölni egy-egy franciás kifejezés hangulati értékét, egy színnel kevesebb maradna párizsi benyomásainkból. Tény viszont, hogy a nyelvkeveredés megkezdődött, ezzel sajnos gyöngül a magyar nyelvérzék s csak kevesen tudnak ellenállni a többségi nyelv csábításainak. — Nagyon sietünk és nem érünk rá megválogatni szavainkat. Valamit feltétlenül tenni kell, hogy legalább az itt felnövő új magyar nemzedék nyelvérzékét a lehetőség szerint szilárd alapra helyezzük. Nem érhetjük be azzal az örömmel — egyáltalán ki gondol erre, egy-két filológus hajlamú ösztöndíjason kívül? — hogy gallicizmusokkal a nyelvkeveredés bűvárai számára új meg új adatokat szolgáltatunk. A cél csak egy lehet: *nyelvünknek és az ettől elválaszthatatlan nemzeti öntudatnak csorbítatlan megőrzése.*²

Dr. Gáldi László.

¹ Érdekes változat *legölézni*: a munkás *legölézi* a *patront* (R. G. közlése.)

² E célból igen kívánatos lenne a Parisba jövő diákok és ösztöndíjasok figyelmét felhívni a nyelvkeveredésnek s a nyelvérzék gyöngülésének veszélyeire.